

RECOMPOSING THE IMAGE OF *JUNIMEA*. SOME ASPECTS REGARDING THE CRITICAL RECEPTION

Adriana Stan

PhD, "Iuliu Hațieganu" University of Medicine and Pharmacy, Cluj-Napoca

Abstract: The paper analyzes some tendencies and variations of Junimea's critical and historiographical image, starting from the reference study on the topic written by Tudor Vianu in 1944. One of our main objectives here is to discuss the distinctive types of Junimea's reception, which was either wholesome – as a unitary group with homologous members and constant ideological-philosophical background -, or dissociated and preferential, singling out the mentor Maiorescu and allotting him the prestige of founder of the aesthetic autonomy in Romanian criticism.

Keywords: Junimea, literary criticism, aesthetic autonomy, conservatorism, literature-centricity

Un subiect definitoriu pentru activitatea de istoric literar a lui Tudor Vianu îl constituie gruparea Junimii. Autorul *Esteticii* îi dedică un substanțial capitol, probabil cel mai relevant, de altfel, în *Istoria literaturii române* (1944), scrisă în colaborare cu Vl. Streinu și Ș. Cioculescu. Mai multe date recomandau afinitatea cercetătorului cu această temă: unele surse ale formației sale intelectuale, apetența pentru filosofie, pentru critica culturală sau cea a ideilor, viziunea ponderată asupra evoluției literare și legăturilor cu tradiția, nu în ultimul rând – admirația declarată pentru Maiorescu în postura sa duală de „estetician și critic literar”.

Aici, Tudor Vianu se plasa însă pe un teren cu o istorie deja consistentă a receptării, al cărei cel mai recent exemplu era chiar cunoscutul studiu lovinescian *Titu Maiorescu și posteritatea sa critică* (1943). Pe de altă parte, această istorie evidenția deja și concentrarea comentatorilor pe figura liderului junimist, devenit model de neocolit al criticii literare. Eugen Lovinescu afirma deja că, „deși concepțiile sociale ale lui P. P. Carp constituie miezul însuși al Junimii, în ochii posterității Maiorescu a absorbit-o cu totul: e răzbunarea literaturii asupra politicii”¹. Iar G. Călinescu confirmă, la rândul său, că „deși se vorbește de *Junimea* ca de un corp organizat, operând în totalitate”, gruparea „în aspectul literar se confundă cu persoana lui Titu Maiorescu”².

Or, cel dintâi aspect subliniat de Tudor Vianu îl reprezintă tocmai omogenitatea grupării, pe care o percepe nu numai ca pe „un curent literar”, dar ca pe o „adevărată structură

¹ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Minerva, București, 1997, p. 188.

² G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Minerva, 1982, p. 397.

morală”, bazată pe „integralitate și unitate, [pe] un mod de grupare a tuturor energiilor sufletești după un plan unitar și către finalități comune”³. Ea implică atât o unitate spirituală – „afinități viu resimțite între personalitățile lor” – cât și una doctrinară – „înțelegere comună a societății, culturii, literaturii”⁴. Desigur, autorul *Esteticii* nu e cel dintâi care să remarce caracterul organic al Junimii: Eugen Lovinescu evidențiază încă din *Istoria civilizației române moderne* „solidaritatea intelectuală a unui grup de individualități și omogenitatea atitudinii față de problemele culturale și sociale ale statului nostru”⁵.

Vianu face însă din acest aspect miza centrală a studiului său, semn că încerca să depășească problematica estetic-literară în care prestigiul maiorescianismului cantonase adeseori discuția. Cele patru trăsături prin care exegetul definește junimismul sunt, așadar, suficient de generale încât să poată integra participanți din mai multe domenii culturale: „spiritul filozofic”, „spiritul oratoric”, „ironia”, respectiv „spiritul critic”, semnificativ fiind și că în acest din urmă caz Vianu evită să se fixeze pe „autonomia esteticului”, ci vorbește de un mai generic „respect al adevărului”, care cere „deosebirea dintre modalitățile lui în diferite domenii ale culturii”⁶. Dacă junimismul nu se reduce la maiorescianism, nici Maiorescu nu se reduce – deocamdată - la concepția sa literară. Vianu îi recompune, așadar, sistemul de idei pe un fundal comparatist, integrându-l într-un moment european al gândirii sociale tipică „Restaurației post-revoluționare”. Dar urmărește și dialectica ideilor sale estetice, între viziunea „platonicească” inspirată de Schopenhauer și cea „realistă”, produs al antropologiei istorice.

În orice caz, o dată ce trasează profilul maiorescian, exegetul urmează să se concentreze în partea a doua a studiului pe acțiunea și rezultatele literare ale Junimii, mai mult decât ar fi anticipat-o premisele generoase expuse în prima parte. În definitiv, e vorba, totuși, de un capitol dintr-o istorie a literaturii române. Pe de altă parte, prezentarea „marilor creatori” ai grupării – Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici – nu este nici ea strict estetică, Vianu relevând cu precădere modul în care ei reflectă anumite aspecte ale vederilor junimiste generale: „conservatorismul radical” al lui Eminescu, complementaritatea dintre interesul lui Caragiale pentru „civilizația burgheză” și cel al lui Creangă pentru spiritul popular etc. În consecință, cu toate că tratează niște scriitori ireductibili, pe care e conștient că nu-i poate reduce la niște „manifestări de grup”, criticul încearcă mereu să păstreze perspectiva de ansamblu, în sensul gestaltist afirmat încă de la început, care implică un adevărat metabolism al selecției literare: „ca orice organism, Junimea devine ea însăși asimilând o substanță străină. În această lucrare se păstrează ceea ce se potrivește întregului și se elimină ceea ce nu-i convine. Îndoita operă de asimilare și eliminare nu este exercitată atât prin acțiunea conștientă a criticii literare, cât prin funcțiunile inconștiente ale vieții care se dezvoltă”⁷.

În fond, presiunea întregului asupra părții reiese și mai mult din faptul că Vianu consideră ca singură versiune validă a operei eminesciene cea acreditată de ediția maioresciană. Desigur, în timpul scurs de la propriul său studiu despre poezia lui Eminescu, G. Călinescu revelase un întreg continent eminescian întins dincolo de antumele poetului. De aceea, Vianu

³ Tudor Vianu, *Opere. 3. Scriitori români. Sinteze*, antologie și note de Matei Călinescu și Gelu Ionescu, postfață de Matei Călinescu, text stabilit de Cornelia Botez, București, Minerva, 1973, p. 444.

⁴ Tudor Vianu, *Opere. 2. Scriitori români. Sinteze*, ed. cit. ediție îngrijită de Matei Călinescu și Gelu Ionescu, text stabilit de Cornelia Botez, București, Minerva, 1972, pp. 130-131.

⁵ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ed. cit., p. 189.

⁶ Tudor Vianu, *Opere. 2. Scriitori români. Sinteze*, ed. cit., pp. 135-141.

⁷ *Idem*, p. 194.

ține acum, în contextul discuției despre Junimea, să-și exprime dezacordul față de studierea unui „Eminescu necunoscut, (...) care n-a ținut el însuși să se dezvăluie. (...) Eminescu al manuscriselor este un Eminescu anterior lucrării sale de autocritică, prin urmare un Eminescu dinaintea momentului cel mai caracteristic al actului său poetic”⁸. Așa cum știm, acesta e un punct pe care viitorul nu i l-a confirmat câtuși de puțin lui Vianu, căci descoperirea postumelor a schimbat radical fața eminescologiei.

Per ansamblu, imaginea lui Vianu despre Junimea este suficient de cuprinzătoare, prin descrierea ambianței epocii cu direcțiile ei culturale ș.a.m.d., dar și de sintetică, prin tendințele sistematic expuse, încât să devină o referință obligatorie. De fapt, cu excepția *Artei prozatorilor români*, acesta rămâne studiul vianesc cel mai citat în canonul școlar, mai ales după 1989, când acesta și-a mai revenit din blocajul comunist în „analiza de text”, un lucru ce poate fi urmărit inclusiv în compendiile contemporane de pregătire pentru bacalaureat. Iar din această privință, trebuie să recunoaștem că cele patru trăsături formulate de Vianu au calitatea de a fi cel mai didactic și memorabil expuse în caracterizarea grupării.

Totuși, dincolo de circulația sa didactică - întârziată, dar semnificativă - ar fi greu de spus că Tudor Vianu ar fi reușit să impună în critica noastră o altă imagine a Junimii ori că ar fi anticipat un anumit trend de receptare. Așa cum arătam, meritele sale în această privință stau mai ales în sistematicitatea expunerii și în tentativa corespunzătoare de a acoperi echilibrat ambianța epocii și doctrina grupării, originile și istoricul său, direcțiile cultural-ideologice și tendințele ei specific literare. Dar, în cele din urmă, studiul său constituie un excurs istoriografic corect, care pune foarte bine lucrurile în context, dar rămâne deficitar tocmai prin lipsa stabilirii unei conexiuni cu prezentul.

Căci postularea Junimii ca moment întemeietor al culturii noastre moderne ar fi cerut și implicarea posibilei sale posterități, de orice natură – estetică sau ideologică – ar fi fost ea. Or, exact aceasta este direcția de evaluare pe care a mers linia centrală a criticii noastre Lovinescu-Călinescu-Manolescu. Eventual cu prețul reducerii grupării la o anexă a liderului ei, Junimea a devenit un certificat de descendență pentru critica intitulată, în fond, post-maioresciană. Această poziționare a implicat o dublă strategie de lectură: pe de o parte, recunoașterea lui Maiorescu ca fondator dinastic, pe de altă parte, evaluarea ideilor sale critice din unghiul prezentului. Tudor Vianu nu insistase neapărat pe raportul dintre critica culturală și cea aplicată a mentorului Junimii, încercând să le perceapă în același conglomerat; în schimb, cei trei critici enumerați se concentrează tocmai pe acest aspect și îi reproșează toți, într-un fel sau altul, lui Maiorescu deficitul de critică „estetică”.

Oricum, climatul literarocentric de după liberalizare și recuperarea clasicilor va stimula și mai mult suprapunerea - sau reducerea - junimismului la maiorescianism. Desigur, în două cercetări masive (1966, 1975), Zigu Ornea a parcurs cam tot ce se putea, documentar vorbind, din activitatea și domeniile de manifestare ale Junimii. Interesul strict istoriografic al volumelor sale nu e depășit nici astăzi. Totuși, nu s-ar putea spune că ele au avut un real impact pe piața locală a ideilor literare. În fond, dincolo de torentul de factologie, cercetătorul junimismului se situează pe o platformă de siguranță ideologică, prin prisma căreia amendează conștiincios doctrina conservator-liberală a Junimii.

⁸ *Ibidem*, p. 242.

Pe de altă parte, Nicolae Manolescu confirmă linia de recuperare exclusiv „estetică” a momentului junimist în *Contradicția lui Maiorescu* (1970). Pe valul declanșat cu câțiva ani înainte de refacere a legăturilor cu tradiția critică antecomunistă, Manolescu vede în mentorul Junimii pe „cel dintâi critic român”, ba chiar „Criticul exemplar”⁹. Nu doar subiectul eseului – care e „autorul”, și nu „gruparea” – reflectă extragerea lui Maiorescu din contextul Junimii; ci concluziile ca atare ale volumului, care evaluează destul de critic validitatea practică, precum și valabilitatea în timp a principiilor teoretice – împărțite, în fond, de Maiorescu cu întreg contextul grupării sale -, dar nu se îndoiesc de legitimitatea și actualitatea „spiritului său critic”, îndeosebi în sensul care i-a fost atribuit de disociere a esteticului.

Tocmai această posteritate estetică a grupării va fi acuzată, implicit, de Sorin Alexandrescu, într-un eseu inclus în volumul *Privind înapoi, modernitatea* (1999)¹⁰. Recurgând la concepte inspirate de Karl Mannheim sau Pierre Bourdieu, fostul apropiat al lui Tudor Vianu încearcă să reînnoade o linie de analiză sociologică a junimismului, ilustrată, cu intermitențe în istoriografia noastră, de un Șt. Zeletin sau un Z. Ornea. Alexandrescu subliniază și el aspectul coeziv al Junimii, pe care o caracterizează ca „microunivers închis în el însuși” sau ca „mică lume autonomă”. Însă utilizează această observație pentru a aprecia forța de impact a acestui „grup de presiune” politică și culturală. Istoricul manifestărilor publice ale grupării, ca și dinamica ierarhiei interne a membrilor săi îl conduc pe comentator la concluzia că Junimea evoluează înspre ruptura dintre „tehnocrați”, „politicieni” și „intelectuali”. Aceasta deschide un nou capitol în cultura noastră, de-a lungul căruia „arta autonomă se naște în singurătate, pe când politica își face jocul la adăpost”. Din păcate, Sorin Alexandrescu nu trage toate consecințele acestei concluzii. Ci lasă impresia că trimite o armată de concepte asupra unui teritoriu deja cucerit, confirmând printr-o analiză plină de subtilități ceea ce posteritatea exegetică a Junimii făcea cât se poate de clar. Pe de altă parte, eseuul se cuvine apreciat în contextul mai larg al bătăliei revizioniste în care autorul *Paradoxului român* era angrenat în anii '90. Miza acesteia, abordată din multiple unghiuri de atac, o constituia polemica față de „canonul estetic” perpetuat în cultura noastră postbelică, de ai cărei profeți (manolescieni, în primul rând) Sorin Alexandrescu ținuse să se delimiteze încă din anii '60 (și nu întâmplător atunci prin invocarea maestrului Vianu). Ca dată inaugurală în impunerea canonului estetic, prin constituirea categoriei sociale a „intelighenției”, momentul junimist ar fi trebuit să constituie un punct decisiv pe harta acestei polemici.

Oricum, deși nemulțumirile lui Sorin Alexandrescu privind lunga domnie a esteticului sunt legitime, autorul împărtășește, fără să-și dea seama, viziunea criticilor „estetici” despre mentorul Junimii, în măsura în care îl apreciază îndeosebi ca ideolog cultural, nu și ca gânditor politic. Tocmai dimensiunea social-politică a Junimii și a mentorului său va fi, în schimb, reevaluată în anii 2000, două contribuții notabile în acest sens fiind cea a lui Ciprian Șiulea, în *Retori, simulacre, imposturi* (2003), respectiv Ioan Stanomir, *Junimismul și pasiunea moderației* (2013).

Dacă cel din urmă studiu își propune să legitimizeze, prin rădăcina junimistă, o tradiție a gândirii conservatoare românești, într-un mod însă lipsit de noutăți ideatice și istoriografice, eseuul lui Ciprian Șiulea despre Maiorescu merită menționat în contextul cercetării de față.

⁹ Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*, ed. a II-a, revăzută, București, Eminescu, 1973, pp. 265-266.

¹⁰ Sorin Alexandrescu, „Junimea – discurs politic și discurs cultural”, în idem, *Privind înapoi, modernitatea*, București, Univers, 1999, pp. 47-91.

Tânărul analist al ideologiilor culturale consideră că bogata exegeză a junimismului a perpetuat o imagine distorsionată asupra grupării și îndeosebi a liderului său, prin faptul că i-a simplificat teoria politică în direcția conservatoare, adesea etichetată chiar „antioccidentalist”. Această receptare a autorizat, în cazul lui Maiorescu, separarea gândirii sociale – considerată, pe drept cuvânt, învechită – de practica în câmpul literaturii și, în consecință, a determinat concentrarea exegezei pe aceasta din urmă. Or, în opinia lui Șiulea, singurul analist care a evitat această dihotomie e tocmai Tudor Vianu: într-o „interpretare lucidă și echilibrată”, teoreticianul „conturează un portret independent, coerent și mai ales credibil al doctrinarului Maiorescu și al rolului pe care l-a avut în cultura română”, evidențiind elementele de „liberalism”, „conservatorism”, „pragmatism” și „modernism”¹¹ din gândirea și activitatea liderului Junimii. Autorul *Esteticii* s-a dovedit, într-adevăr, foarte conciliant încercând să surprindă specificul concepției maioresciene dincolo de polii tradiționalism-progresism ce păreau inevitabili în privința teoriei „formelor fără fond”: „aparținând prin metoda întrebuintată momentului Restaurației, Maiorescu n-a cultivat totuși idealurile ei. Căci Restaurația era tradiționalistă, în timp ce Maiorescu dorea schimbarea stărilor noastre în sensul modern al civilizației apusene (...) Nu punerea de acord a formelor cu vechiul fond de cultură al poporului va dori el, ci înălțarea acestui fond până la punctul în care să poată umplea formele goale și iluzorii la început”¹². Desigur, Tudor Vianu nu va avea nici spațiul – dar e de crezut că nici interesul – să dezvolte o investigație amănunțită despre viziunea societală a lui Maiorescu. Un aspect pe care istoriograful l-a subliniat, totuși, apăsător a fost „virtutea pragmatică, organizatoare” a liderului junimist, spiritul practic care l-a surclasat mereu pe „metafizician” și pe „teoretician”. Nu în alți termeni reia C. Șiulea chestiunea atunci când propune înlocuirea binomului tradiționalism-progresism prin axa pragmatism-ideologie. Eseistul argumentează faptul că dimensiunea politică a lui Maiorescu merită reconsiderată tocmai prin viziunea lui „pragmatică și lucidă”¹³ care, fără să fie reductibilă la o ideologie precisă, preconiza o reformă social-culturală concretă.

În fine, această referință târzie și oarecum surprinzătoare demonstrează că unele din intuițiile lui Tudor Vianu și-au păstrat actualitatea, chiar dacă teoreticianul nu le-ar fi dezvoltat până la ultimele lor implicații. Ea nu schimbă însă datele problemei, cel puțin în ce privește exegeza Junimii: autorul importantului capitol omonim din *Istoria literaturii române* (1944) nu a reușit să impună o imagine mai complexă a lui Maiorescu și a gândirii junimiste care să o poată concura pe cea fixată în linia Lovinescu-Călinescu-Manolescu, o linie care, într-un mod mai accentuat în perioada postbelică, l-a recuperat doar pe teoreticianul disocierii esteticului. De altfel, nu e lipsit de relevanță în acest sens că, într-un comentariu altfel laudativ despre eseu lui Ciprian Șiulea, Nicolae Manolescu îi înțelege exact pe dos mizele, reafirmându-și vederile dintotdeauna despre apolitismul criticii legitimată prin Maiorescu: „Aș merge mai departe și aș spune că acest pragmatism, acest realism se cuvin înțelese ca un refuz al ideologicului. În definitiv, ceea ce reproșa Maiorescu pașoptiștilor nu erau atât ideile lor, cât felul în care se colorau ideologic, adică retorica demagogică”¹⁴.

¹¹ Ciprian Șiulea, *Retori, simulacre, imposturi. Cultură și ideologii în România*, București, Compania, 2003, p. 78.

¹² Tudor Vianu, *Opere. 2. Scriitori români. Sinteze*, ed. cit., p. 168.

¹³ Ciprian Șiulea, op. cit., p. 89.

¹⁴ Nicolae Manolescu, „Adevăratul Maiorescu”, *România literară*, 22, 2003.

Bibliografie:

- Alexandrescu, Sorin, *Privind înapoi, modernitatea*, București, Univers, 1999
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Minerva, 1982
- Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, Minerva, București, 1997
- Manolescu, Nicolae, *Contradicția lui Maiorescu*, ed. a II-a, revăzută, București, Eminescu, 1973
- Manolescu, Nicolae, „Adevăratul Maiorescu”, *România literară*, 22, 2003
- Stanomir, Ioan, *Junimismul și pasiunea moderației*, București, Humanitas, 2013
- Șiulea, Ciprian, *Retori, simulacre, imposturi. Cultură și ideologii în România*, București, Compania, 2003
- Vianu, Tudor, *Opere. 2. Scriitori români. Sinteze*, ed. cit. ediție îngrijită de Matei Călinescu și Gelu Ionescu, text stabilit de Cornelia Botez, București, Minerva, 1972
- Vianu, Tudor, *Opere. 3. Scriitori români. Sinteze*, antologie și note de Matei Călinescu și Gelu Ionescu, postfață de Matei Călinescu, text stabilit de Cornelia Botez, București, Minerva, 1973